

שביל במדבר

אי שם במרחבי צפון הנגב שוכן הכפר אל־סייד שבו הריכוז הגדול בעולם של חירשים. החירשות נפוצה בכפר כל כך עד שאין מתייחסים אליה כאל מום או פגם. שגרת החיים בכפר מופרת בעקבות טכנולוגיה חדשה העשויה לשקם את השמיעה אך גם מעלה את הדילמה האם באמת כל כך כדאי לשמוע. דממה צועקת

כתב וצילם: יותם יעקבסון

היה זה כוח נעלם, הקרוי לא אחת "יד המקרה", שזימן את עודד לשם אדומי אל הכפר אל-סייד. אדומי, 37, עבד בעבר עם נוער עברייני והשתתף בפרויקטים שונים של שיקום שכונות. כיום הוא עוסק בקולנוע, לומד חינוך בחממה ליזמות חינוכית בבית הספר הדמוקרטי של סמינר הקיבוצים ומלמד קולנוע בבית הספר התיכון הדמוקרטי ביפו. פרויקט תיעודי בשיתוף צה"ל שלא יצא אל הפועל הביא אותו להתגלגל מתוסכל במכוניתו במרחבי צפון הנגב. כך אירע שעצר בשולי הכביש הראשי בין צומת שוקת לערד כדי לקנות משהו במכולת דלה. כמה ילדים בדואים, ששיחקו באבק ותקשרו זה עם זה בלא מילים אלא בתנועות ידיים מורכבות ונמרצות, משכו מיד את תשומת לבו של אדומי. חירשים, הסיק. הוא פנה להשתובב איתם ועד מהרה מצא עצמו נסחף עימם כגרגיר חול הנישא ברוח אל כפרם ונעצר על בכניסה. הוא לא ידע אז שהיכרות מקרית זו תהיה תחילתה של מערכת יחסים מתמשכת ותתפתח להיכרות מעמיקה עם תושבי הכפר. בתהליך הזה הוא ימצא את עצמו לומד ומלמד, ותוצרו הסופי יהיה סרט תיעודי מצליח - "שבלול במדבר".

אדומי חזר וביקר בכפר למעלה מחצי שנה בטרם החל לצלם את הסרט, והתקבל תמיד בחמימות גדולה ובמהרה התעוררה חיבה גדולה בינו לבין התושבים. הוא משבח את האינטליגנציה התקשורתית של בני המקום החירשים, שגם בהיעדר שפה השכילו מהתחלה לתקשר איתו ובהמשך גם לימדו אותו את שפת הסימנים, שכיום הוא מתקשר בה ברמה בסיסית. עמלו של אדומי נשא פרי. סרטו הוקרן בפסטיבל "One World" לזכויות אדם בפראג ובפסטיבל הקולנוע התיעודי היוקרתי "Full Frame" המתקיים בארה"ב (ובקרוב יוקרן בפסטיבל Silverdocs בושינגטון). הסרט קצר שבחים רבים, אך בשיחה עם אדומי עולה שקיווה לתוצאות נוספות - וגם השיג אותן.

אל-סייד, כפרה של משפחת אל-סייד, הוא אחד מעשרות הכפרים הלא מוכרים שבהם מתגוררים בדואים במרחבים המשתרעים מבקעת באר שבע עד ערד. במישורי אדמת הלס המקיפים את בתי הכפר נושבות לא אחת רוחות עזות, המעלות אל על ענני אבק ונושאות אותם הלאה, מוחנקות גרון ומסמאות מבט. הרוחות שורקות בין חוטי החשמל והעמודים של קווי המתח הגבוה המבתרים את המישורים בקווים ישרים. קו מתח גבוה אמנם מזמזם גם מעל בתי הכפר אל-סייד ומחלק את הרקיע לקווים שחורים דקים אך ברורים, אך אינו מספק חשמל לכפר. בהיעדר הסתעפות לאספקת חשמל לכפר הלא מוכר אל-סייד, נדמה שקווי החשמל לא רק חותכים את הרקיע, אלא גם מייצגים האפליה הברורה הזועקת לשמים כלפי המגור הבדואי. במראה קווי החשמל האלה נפתח הסרט.

שפת סימנים מקומית לצד דמיונו של הכפר אל-סייד ליתר הכפרים הפזורים סביבו קיים גם הבדל גדול: בכפר קיים הריכוז הגדול ביותר בעולם של חרשים מסיבות גנטיות. למעשה, הם מיעוט בתוך מיעוט. 125 מתושבי הכפר הם חירשים ובכל משפחה יש לפחות חירש אחד. מכיוון שהחירשות כה נפוצה ורווחת, התושבים מתייחסים לכך בטבעיות, ורבים מהם כלל לא רואים בכך מום, אלא עוד קושי שצריך להתמודד עימו. כך, למשל, מציינים בני הכפר שהם מקפידים שבכל זוג אחד מבני הזוג יהיה שומע, "כדי שיהיה מי שישמע את הילד כשהוא בוכה", הם מסבירים. במרוצת הזמן התפתחה בכפר שפת סימנים מקומית ועשירה, השונה בתכלית משפות סימנים אחרות. היא צמחה בכוח המציאות וכל בני הכפר, גם אלה שאינם חירשים, יודעים לתקשר בה. רק הדורות הצעירים, שהתחנכו ומתחנכים במוסדות חינוך ממלכתיים, שולטים גם בשפת הסימנים העברית. ג'ומעה, 26, אחד מבני אל-סייד החירשים, התופס בסרט מקום מרכזי ונבש, מתאר כנות כמעט משכנעת את

היתרונות שבחירות: השקט בראש בהיעדר רעשים וטרטורים, ההשפעה הברוכה על הנפש והקבלה של מה שאללה נתן כחסד. "את שנתן - נתן, וצריך למצוא את הטוב בעולמו ואת היתרונות בכל מצב", הוא מסביר. ואכן, בסרט כמה סצנות המבליטות את היתרונות שבחירות. ג'ומעה מצולם במקום עבודתו, מוסך בבעלות יהודי בבאר שבע. הרעש של המיכון שבו הוא משתמש צורם מיד באוזני הצופה השומע, אך ג'ומעה אינו חש באי נוחות. כשעל המסך מרצדת דמותו של ג'ומעה מנמנם בשעת מנוחת הצהריים לצד גראטור מטרטר בעוז הצופה מתפתל בחוסר נוחות במושבו. הסרט אינו עוסק בסיבות לריכוז הגדול של חירשים בכפר, אלא עוקב אחר היחשפותם של בני הכפר לשתל קוכליארי (שבלול) - טכנולוגיה פורצת דרך בשיקום השמיעה. השתל ממיר את המידע הקולי למידע חשמלי המועבר ישירות אל עصب השמיעה בעזרת מערכת אלקטרודות המוחדרות לאוזן הפנימית, אל האיבר המכונה שבלול, ומכאן שמו של הסרט. השתל הקוכליארי מותקן מתחת לגולגולת ומחליף את תאי החישה החסרים או הפגועים באוזן הפנימית. חלקיו החיצוניים של השתל מורכבים ממיקרופון הקולט את צלילי הסביבה וממבעד דיבור הממיר את המידע האקוסטי הנקלט בו לזרם חשמלי המועבר ישירות אל עצבי השמיעה. אנטנה חיצונית נצמדת לראש בעזרת מגנט ומשדרת את המידע פנימה אל החלקים המושתלים מתחת לגולגולת. מומלץ לעבור את הניתוח ואת ההשתלה בגיל צעיר ביותר, רצוי בסביבות גיל שנה. יעילות ההתקן פוחתת בהדרגה ככל שמנותחים בגיל מאוחר יותר. ילדים הנולדים עם ליקוי שמיעה יכולים להיות את הניתוח בגיל 5-6 והתוצאות יכולות להיות טובות מאוד, אך מגיל 10 התועלת מוגבלת ויש לשקול אם לבצע את ההשתלה. ג'ומעה, המבוגר מכדי לעבור את הניתוח בעצמו, מתאר את הניתוח כאסון, שכן לדעתו המושתל נחשף לקולות ולרעשים אבל אינו שומע בבירור ואינו

125 מתושבי הכפר הם חירשים ובכל משפחה יש לפחות חירש אחד. מכיוון שהחירשות כה נפוצה ורווחת, התושבים מתייחסים לכך בטבעיות, ורבים מהם כלל לא רואים בכך מום, אלא עוד קושי שצריך להתמודד עימו. כך, למשל, מציינים בני הכפר כי הם מקפידים שבכל זוג שמתחתן אחד מבני הזוג יהיה שומע, "כדי שיהיה מי שישמע את הילד כשהוא בוכה"

יכול לתקשר ברהיטות עם העולם. "מי שעבר את הניתוח לא מדבר ברוח, בקושי מבינים אותו ובמקביל, הוא מאבד את המיומנות לדבר בשפת הסימנים. במקביל להתנגדותו של ג'ומעה מציג הסרט את הוריו של מוחמד בן השנתיים ושלושה חודשים, המחליטים שבנם החירש יעבור את ההשתלה. אדומי מזמין את הצופים ללוות את משפחתו של מוחמד אל חדר הניתוח, להצטרף אליהם להמתנה המתוחה בחוץ ולהצטופף עימם לצד מיטתו של מוחמד המחלים בהדרגה.

צלילים ומים

הסרט מאפשר הצצה אינטימית לחיי משפחתו של מוחמד ולדאגתה לשלומו של הפעוט לפני הניתוח ואחריו. המצלמה עוקבת אחר מסכת הטיפולים הממושכת שעוברת המשפחה במכון השמיעה בבית החולים סורוקה. זמן קצר לאחר הניתוח יושב מוחמד הפעוט על ברכי אמו בקליניקה בבית החולים, ואחת העובדות מכה בתוף גדול מאחורי ראשו, ממש ליד אוזנו. מוחמד אינו שומע דבר ואינו מגיב. האם ישמע? האם היה טעם בניתוח? שוב ושוב משמיעים באוזניו צלילים חזקים שונים. לבסוף מוחמד מגיב ומסב ראשו להרף עין. לוקח לו זמן לקשר בין הצליל שמע למקורו. משפחתו חייבת לערוך עימו תרגילים ממושכים יום יום, וללא דבקות במשימה לא יוכל להתקדם. האם יצליח מוחמד לשמוע כראוי, ולא רק צלילים רמים וגבוהים? האם יצליח להפיק מפיו מילים בורות או שמא יותר תלוי בין שני העולמות

* הקול הבדואי הנשי נשמע בקושי

עודד לשם אדומי מצליח לחדור לנפשם של אנשי אל-סייד לאחר שהות ממושכת במקום, שבמהלכה רכש את אמונם והתמסר לקצב הטבעי של ההתרחשויות. במרוצת הזמן הפך אדומי לחלק מנוף הכפר, וכל הגברים הכירו אותו והסבירו לו פנים. עם זאת, המפגש עם נשות הכפר היה תמיד חלקי, מאופק וזהיר ולכן היה גם קושי להביא את קולן בסרט. אדומי מסביר שקשה מאד לצלם נשים בדואיות. האוכלוסייה הבדואית שמרנית מאוד והנשים הבדואיות אינן ששות לשותף ולספר. הקושי לספר מועצם עוד בנוכחות מצלמה, שהיא זרה ומנוכרת ממילא ובעיקר כשהיא נוכחת במצבים לא נעימים, מביכים או מתסכלים. מי שמביעה בכל זאת את הקול הנשי בסרט היא רואיידה, תלמידת תיכון חירשת. במהלך הכנת הסרט עברה רואיידה תהליך משמעותי מאוד. לתחושתו של אדומי, סיפורה הוא אחד הסיפורים המרתקים, שלא בהכרח קיבל ביטוי בסרט עצמו. אדומי מסתובב תמיד עם מצלמת סטילס, וכשנפגש עם אביה של רואיידה נתן לה להשתעשע במצלמה. כשחזר לביתו בתל אביב, הביט בתמונות שצילמה והתרשם מאוד. הוא הדפיס בשבילה כמה מהתמונות ובביקורו הבא בכפר הביא לה אותן והחמיא לה. כך קרה ששיתפה אותו בחלום כמוס שלה - להיות צלמת של טקסי חינה וחתונות. חלום קטן וצנוע, אך לא פשוט להגשמה בחברה הבדואית. רואיידה חששה שלא תקבל את הסכמת הוריה. היא גם לא בטחה בעצמה וחששה שהחירשות תהווה מגבלה. "אנחנו, היהודים, מעריצים מקוריות, אך בחברה הבדואית נמנעים בכל דרך מלהיות חריגים", משרטט אדומי קווי הבדל ברורים. בסופו של דבר קיבלה רואיידה מסרטה מאביה, ובין עבודות הבית השונות והטיפול באחיה הקטנים החלה לצלם. אדומי הפך בעבורה למקור השראה. הם עבדו יחד, בחנו את העבודות שצילמה, והוא המנוסה העניק לה ביטחון שהיא הולכת בדרך נכונה ושיש לה דברים חשובים לומר. במקביל, דאג אדומי לעורר הבנה במשפחתה ולקבל מהם תמיכה ועידוד. רואיידה לא הסכימה להצטלם לסרט אך משולבים ארבעה בו סרטונים שצילמה ובהם התמונות המתמזגות משקפות את זרם התודעה האינטואיטיבי שלה. בעזרתו של אדומי עיבדה את מחשבותיה וכתבה את הטקסט שמלווה את סרטוניה. לדעתו, תהליך העבודה המשותפת היה מעצים מאד מבחינתה. בהקרנת הבכורה של הסרט היא עלתה לבמה וזכתה למחאות כפיים כיוצרת קולנוע.

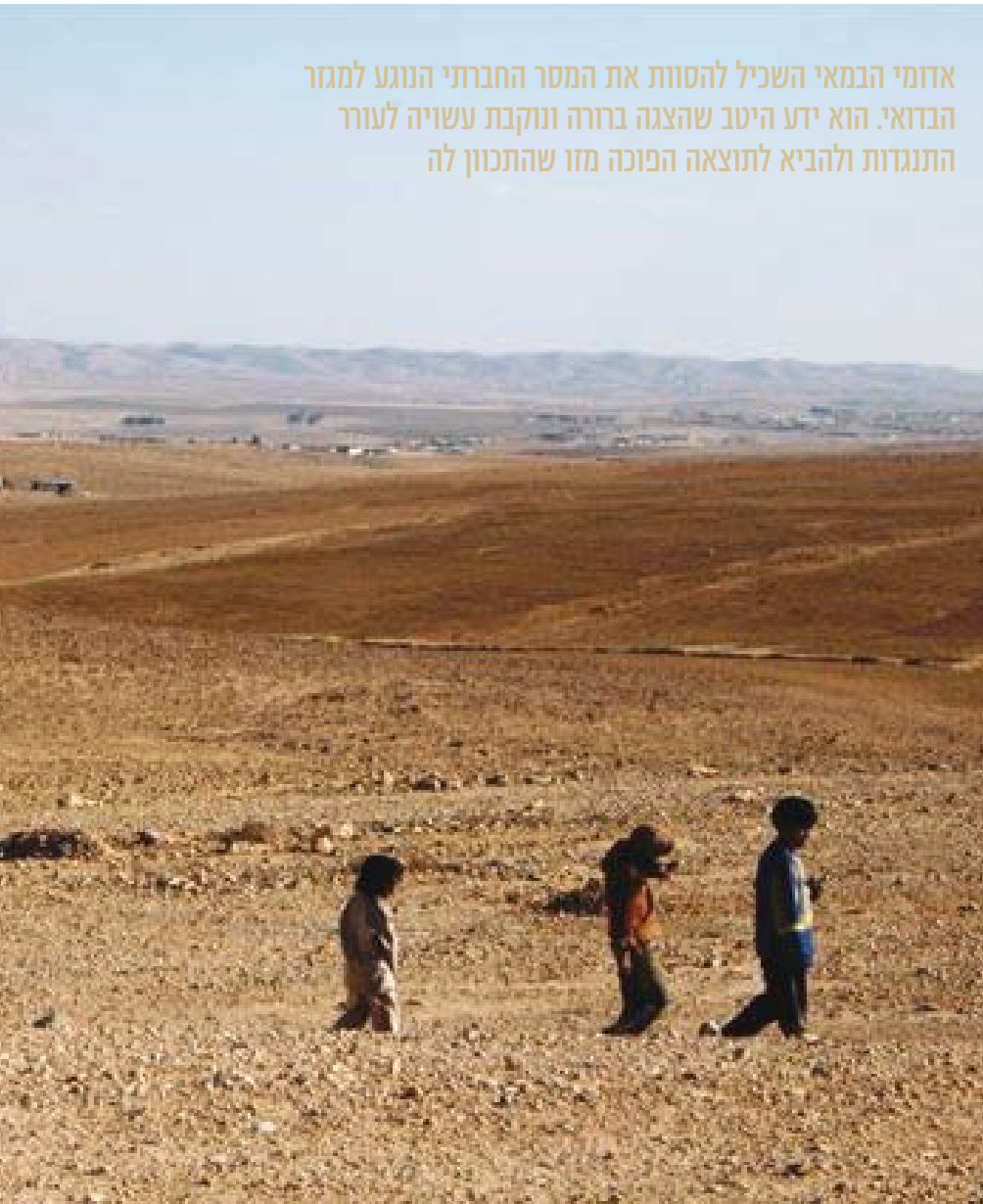
ושומעים כאחד, נפגשים עם מאבקם התמידי של אנשי הכפר לתקשר עם סביבתם. פס הקול של הסרט, הנועד לשומעים, דומיננטי ומשמעותי. את מקומה של המוזיקה תופסים קולות הרוח, קטעי דיבור, צלילי חיים שגרתיים, שקט רב ורעש רב. הבימוי עובר

”שבלול במדבר” חושף בפני הצופה את עולמם של בני שבט אל-סייד מנקודת מבטם. לא בכדי הסרט נטול מוזיקה או קריינות. כל השאלות שבו מנוסחות בשפת הסימנים, רובן מחוץ לתמונה, והצופה חייב לקרוא את הכתוביות המלוות אותו. הצופים, חירשים

- בין עולם השמיעה לחירשות, קירח מכאן ומכאן, כמי שאינו שולט בשפת הסימנים אך אינו מסוגל לדבר בשפה ברורה ומובנת לזולת? המתח בו שרויים בני המשפחה הקרובים והצוות הרפואי מלווה את הסרט וסוחף את הצופה.

ג'ומעה, המבוגר מכדי לעבור את הניתוח בעצמו, מתאר את הניתוח כאסון, שכן לדעתו המושתל רק נחשף לקולות ולרעשים אבל אינו שומע בבירור ואינו יכול לתקשר עם העולם. ”מי שעבר את הניתוח לא מדבר ברוך, בקושי מבינים אותו ובמקביל, הוא מאבד את המיומנות לתקשר בשפת הסימנים

אדומי הבמאי השכיל להסוות את המסר החברתי הנוגע למגזר הבדואי. הוא ידע היטב שהצגה ברורה ונוקבת עשויה לעורר התנגדות ולהביא לתוצאה הפוכה מזו שהתכוון לה

ברגישות ובתחכום בין צליל לדממה, בין רעש לשקט. צלילים שונים, במיוחד כשהם נשמעים אחרי דממה ארוכה, יוצרים מועקה בקהל. מצד שני, חדותם של צלילים יומיומיים אלמנטאריים מוצגת בעידון רב - הן בקול והן בתמונה, למשל כשמוחמד הפעוט מתחיל לשמוע קולות כשהוא משוטט בבית. הצופה מצטרף לנקודת מבטו הנמוכה של הפעוט במסע הגילויים שלו שבו משמעותו של לצליל הולכת וגדלה. הוא יכול להתרשם מקולות החיתוך החדים כשהוא צופה מלמטה ביד בטוחה קוצצת ירקות על קרש עץ או מרחש הטיגון המבעבע מלווה בתמונתה של יד בוחשת במחבת.

מסורת מול קדמה

אוטובוס מלא יצא מאל-סייד לירושלים כדי לצפות בהקרנת הבכורה של הסרט בסינמטק ירושלים. אדומי היה מתוח מאד לקראת המפגש של תושבי הכפר עם סיפורם המרצד על המסך. הוא קיווה מאוד שדעתם של גיבורי הסרט תהיה נוחה ממנו. "הסיפורים שלהם נארגו על ידי למארג חדש, במובנים מסוימים דרמטי ומבחינתי קוהרנטי בעבור הצופה, אבל זה כבר לא לגמרי הסיפור שלהם", מסביר אדומי. "זאת לא חוכמה להיות מתעד שבא והולך, נוטל איתו את השלל, עושה בו כבשלו ומותיר מאחור רגשות עכורים ואדמה חרוכה. חשוב לי מאד להעביר בחיים שלי את מה שאני מנסה להעביר בקולנוע", הוא אומר. אנשי הכפר נעשו חבריו והוא רצה להציג אותם עד כמה שאפשר במלוא מורכבותם, עם שלל גווני ביניים וניואנסים רגשיים. לשמחתו, התגובות של בני הכפר לסרט היו מעולות - גם של המצלמים עצמם וגם של מנהיגי הכפר. הם אהבו את האופן שבו הם הוצגו ורוו נחת מתגובות הקהל. היה חשוב להם שהסרט יקדם את הכפר ואת סיפורו. ג'ומעה, שהוא במובנים רבים גיבור הסרט, טס יחד עם אדומי להקרנת הסרט בפסטיבל בפראג (זו הייתה נסיעתו השנייה לחו"ל). בראשונה נסע כתלמיד פנימייה במסע נוער לפולין). בפראג עמד על הבמה ודיבר בגאווה לפני הקהל, שלא הבין לחלוטין מדוע אין חשמל בכפר וסבר בטעות שהסיבה היא עוני. "עכשיו אתם יודעים איך אנחנו חיים באל-סייד", אמר בפשטות.

מושרשות ועמוקות ורובן נובעות מבורות ומחוסר רצון להכיר את האחר", מסביר אדומי. עם זאת, הוא השכיל להסוות את המסר החברתי הנוגע למגזר הבדואי, כי ידע היטב שהצגה ברורה ונוקבת עשויה לעורר התנגדות ולהביא לתוצאה הפוכה מזו שהתכוון לה. הסרט אכן מצליח לעורר אמפטיה גדולה כלפי הדמויות, והזהדות יכולה לשבור סטיגמות, למוסס מחיצות

אי אפשר להתעלם מהעובדה שלצד הנראטיב המרכזי של "שבלול במדבר", הנוגע לעולם החירשות ולמתח שבין מסורת לקדמה, מציג הסרט גם אג'נדה חברתית ופוליטית ברורה הנוגעת בשאלות של גזענות, קיפוח ואפליה. הדבר מתבטא אפילו בעובדה הפשוטה שהסרט כולו מלווה בכתוביות בעברית ובערבית למען כל הצופים. "הסטיגמות על הבדואים כל כך

לרגשות של כל אדם אחר". במונח זה, הסרט הוא סיפור על תקשורת וגם על היעדרה. הוא מתווך בין החברה הישראלית לבין תושבי הכפר וחושף את מצבם. מעניין לציין כי בסרט מתועד ביקורם הראשון של אנשי הצוות הרפואי של מכון השמיעה והדיבור מבית החולים סורוקה בכפר הלא מוכר מתועדת בסרט. "יש להטעין את המכשיר כל הלילה", אומרת אחת הרופאות לסאלים, אביו של מוחמד. אבל איך? האם היא יודעת שבכפר אין חשמל ושהגנראטור פועל רק כשני המשפחה ערים? המפגש הבלתי אמצעי הוא הדרך היחידה ליצור קשר, שיח, ולא משנה אם הוא מתקיים בשפה מילולית או בשפת סימנים. לפעמים הוא מותקיים בחיוך או במחווה קטנה אחרת ודי בזה.

אדומי עדיין ממשיך לנסוע לאל-סייד ובכל ביקור מקפיד להיפגש עם כולם כדי לא להעליב איש. ביקור כזה נמשך יום שלם. הוא מנסה לכבד את המקום, את תושביו ואת סגנון חייהם. הכבוד הזה הכתיב את סגנון הצילום, שנעשה ברובו על ידו. הסרט מצולם בגובה העיניים בזמן השיבה בשיג, אוהל או חדר האירוח הבדואי. רק קטעים מעטים מצולמים ממרחק, כמו בסורוקה או בביקור הרופאים בכפר. דווקא באותם רגעים לא רצה אדומי להיות מאחורי המצלמה וצירף אליו את הצלם דניאל קדם, שלדעתו אינו רק צלם מוכשר אלא גם איש נוח לבריות. כשהיה צורך להמתין שיחק קדם עם הילדים בחצר ויצר איתם קשר. כך נוצרה אווירה נינוחה בעת הצילומים. הצוות שבחר אדומי היה קטן מאוד והוא השתדל לצלם לבד או לכל היותר עם אדם נוסף בלבד. הוא מעולם לא ביים סיטואציות או דרש מאנשי הכפר לחזור על תנועה או משפט שאמרו. כשהחמיץ משהו שנראה לו חשוב לא נותר לו אלא להכות על חטא ולהזכיר לעצמו שעליו להיות דרוך יותר ומוכן יותר בפעם הבאה. הסרט עוקב אחר התקדמותו ההדרגתית והאיטית של מוחמד. בסוף הסרט, כשמוחמד מסוגל כבר לומר כמה מילים מגיע ג'ומעה לביקור. האם כשג'ומעה נוכח לדעת שהילד מדבר הוא מתחרט על עמדתו? האם הוא ממשיך לקבל את עצמו? האמנם המילים הספורות שמצליח מוחמד להפיק מפיו מעידות על עתידו? הסרט נותר פתוח וסופו, כמו החיים, נתון לפרשנויות שונות.

ולקרב. עם זאת, הדמויות בסרט אינן מעוררות רחמים והן גם לא מרחמות על עצמן. הסרט מציג סיפור חיים מלא, מורכב וגדוש הומור.

בשיחה איתי התלונן אדומי על החלוקה הנוקשה בין נורמלי ובין לא נורמלי. "החברה השומעת מגדירה עצמה כנורמלית ובכך פוסלת את השאר", הוא אומר. "אנשים הם אנשים. רגעי האושר ורגעי הסבל שלהם דומים